

Žít v době přechodné není věru příjemný úděl. Na bedra jednotlivcova nakládá se tu více, než může snést; na bedra jednotlivcova spadá zde břemeno, které jej pravidlem rozdrťí, — rozdrťí tím bezpečněji, čím jednotlivec jest čestnější a čím méně jest ochoten spokojiti se pouhým zdajem za životní plnost. Jednotlivci žije se dobře jen potud, pokud může opřít se o mrav, o pevné konvence, o souhlas společnosti; pokud není rozporu mezi jeho potřebami, vášněmi, instinkty, vkusy a mravem i zákonem; pokud může se vyžít, aniž se musí postavit proti normě své doby, aniž musí roztříštit rámeček, do něhož jest vsazen. Kde život jednotlivcův, kde jeho životní potřeba a štěstí rozchází se s mravním názorem jeho doby nebo kde mravní soud jednotlivcův rozchází se s běžnou životní zvyklostí a jejím průměrem, vzniká utrpení: utrpení srdce v prvním případě, utrpení intelektu v případě druhém. Jest třeba uváděti případy z první sféry? Jistě ne: bylo by nutno vyčíst tři čtvrtiny moderní literatury. Vzácnější jsou doklady případu druhého, ale také pravidlem umělecky nad všechno pomyšlení vysoké a krásné. Jeden za všechny: jest to případ Hamletův, který *nemůže* vžít se do mravní bídě svého okolí, který *nemůže* paktovat se zločinem své matky a svého ujce, který *nemůže* býti povolný a shovívavý k mravnímu močálu stroucímu se před ním. Hamlet vidí, jak zvrácen jest kolem něho všecken mravní řád posud platný; jak povolilo to, co nese život a činí jej hodným, aby byl prožit; jak z něho vyprchal všecken duch a všechna vyšší cena a zbyl v něm jen hrubý a surový mechanismus hmotný. Kdo z nás neopakoval si několikrát v životě v rozhořčeném a urputném mlčení, skanduje jich ne rty, ale tepem svého srdce, jeho závěrečných veršů z prvního aktu?

Není pochyby: Hamlet cítí bídu dob přechodných, Hamlet cítí tíhu svého poslání, tíhu nadlidskou, která drtí i bedra nejstatečnější. V tom jest pramen všeho rozkolísání, vší rozdvojenosti: v tu chvíli, kdy sám sobě musí býti zákonodárcem i soudcem, kdy nemá vyšší instance mimo sebe, k níž můžeš apelovat, kdy jsi sám, *sám jediný* i básníkem i hercem, i obecnstvem i kritikem svého dramatu, v tu chvíli *incipit tragoedia*, nad níž není hořčejší a osudnější.

Antika neznala ještě tohoto navršení funkcí tak bolestného a hořkého, tohoto přetížení a zároveň rozpolcení jednotlivcova tak žalostného. Antický člověk trpěl objektivněji: úradou, mstou nebo závistí bohů, sudbou předurčenou mu a zavěšenou nad ním, utrpením rodovým, utrpením nadjedinečným. Nerozpolcoval se tím, že se dostal do sporu se samými kritérii životosprávy jednotlivcovy, se společností, s vlastí, se státem, s obcí, s jejich řádem a mravem; přestoupil-li jich, umíral, ale bez pochyb o jejich platnosti.

Ani Sofokleova Antigonina nečiní výjimky. Antigonina plní svatou povinnost příbuzenskou, povinnost piety, pohřbívá-li bratra, který padl v boji proti své obci; a hyne ovšem, poněvadž přestoupila zákaz daný Kreontem, poněvadž se vzeprěla proti zákonu, proti veřejné moci, proti obci. Ale jest tento zákaz Kreontův opravdový zákon, kterým se vyjadřuje všeobecná vůle, jímž se vyslovuje kladně podstata doby, státu, mravu? Zajisté že ne. Tento zákaz má příliš ráz soukromé osobní zvláště Kreontovy, jest příliš negativní a formalistní, aby mohl býti pokládán za mravní normu. Mrav, veřejné mínění mravní jest naopak na straně Antigonině. A ovšem: Sofokles nemohl jinak než právě takto vnějškově a formálně vytvářeti celý rozpor; žil sám v době společensky příliš ještě celé a nerozpolcené, aby mohl pojmouti a vyvinouti tento rozpor v celé jeho trapné a mučivé důslednosti a v celé jeho rozrušující a smrtivé rozkladnosti. Smutně krásný úděl ten byl zůstaven až moderním; Shakespeare svým Hamletem stojí v jich čele, magnus parens a protagonista celé doby. On udeřil zde na struny, které rozechvívají se odtud neustále pod rukama moderních v nejrůznějších obměnách. Celá Hebb-

lova tvorba ve svých zralých vrcholcích na příklad není nic jiného než varianta na základní thema hamletovské; k Hamletovi jako k svému básnickému arcitypu přimyká se úplně tento *tragik přechodnosti* — neboť to jest vlastní zásluha Hebblova, samo jádro jeho tvorby.

Herodes a Mariamna spadá v dobu rodícího se křesťanství, kdy hyne již kultura pohanská i starožidovská; Gyga a jeho prstenu středem jest racionalistický vládce, který pohrdá vši mythologickou formulí, každou fikcí z „boží milostí“, vši tradicí i všemi předsudky orientálními a hyne jako první moderní člověk, který měl sílu odpoutati se od staré a shnilé *formality*, ale neměl dost síly zkrotiti a stěsnati přechodnost v kadlub nové *formy*. Anežka Bernauerová odehrává se na konci středověku. Tato líbezná, měsíčně krásná a hrdě ušlechtilá měšťanská dcera augšpurská zaplatí draze, svou hlavou, za to, že narodila se silnou v době přechodné a krásnou v době ohyzdné a rozervané. Spatří ji náhodou mladý vévoda její vlasti, zamiluje se do ní, dá se s ní oddati; ale tím ovšem rozehází se s otcem, a víc: s celým mravním názorem své doby, který nepřipouští, aby na trůn posazena byla a zemí vládla dcera lazebníková, byť duše sebe ušlechtilější a královštější. Kdyby byla Anežka slabší, než jest, méně čestná a duševně statečná, skončilo by pro ni všecko dobře; společnost, která jí netrpí jako vévodkyně, snesla by ji jako maitressu svého vévody; i v poslední chvíli, těsně před smrtí, přistupuje k ní pokušení slabosti, aby zachránila si život tím, že by se zřekla svého manžela a vstoupila do kláštera. Ale čestná a výsostná duše volí raději smrt než život koupený kompromisem a mravní kapitulací; a tak hyne „nejčistší obětí nutnosti, jež padla během všech věků“. A katem jejím musí býti — tak tomu chce tragická nutnost doby přechodné — ušlechtilý starý vévoda Arnošt, opravdový rytíř, který trpí tím víc, čím jest mu jasnější, že čin svůj nemůže ospravedlnit mravně, nýbrž jen politicky. Ale tak tomu chce doba přechodná, nezralá pro vysoké ideály mravní volnosti: pozdější doby nepochopí těchto mravních předsudků, které *dnes* jsou nutné.

Hebbel měl při své tragické koncepci velmi pesimistické přece ještě víru, která jej vykupovala ze zoufalství, v něž by jinak jeho tragism ústil. Hebbel věřil sice, že jednotlivce jest pouhým nástrojem ideje, která jej odhazuje mezi staré železo, jakmile vyplnil svůj úkol; ale Hebbel věřil také, že jednotlivce takto obětovaný prospívá pokroku celkovému,

že jeho odboj ani jeho oběť nejsou zmařeny v celkovém vývoji lidském. Anežka Bernauerová, oběť mesaliance knížecí v patnáctém století, umožnila takové nerovné svatby knížecí v století devatenáctém a dvacátém a prospěla bezděky svým občanským sestrám. Kandaules racionalista hyne sice, ale ví, že jeho racionalistický ideál skutečně se později, že jednou „celý svět bude myslet jako on“.

Ale jak jest s tím, kdo této víry nemá? Pak jest pesimism dovršen. Znam dva veliké představitele tohoto krajního individualismu a egotismu. Dánského romanopisce Jense Petra Jacobsena a Francouze Stendhala. Jacobsen v Nielsi Lyhnovi napsal román jednotlivce, který vědomě zlomil s tradicí a odstředil se od celkové normy mravní: Jacobsen vypsal zde osudy první moderní generace dánské, která se odpoutala od víry svých otců. Nikde se nemůže zachytiti, prochází životem jako cizinka a jako host; s nikým a s ničím nemůže splynouti. A tak dobře se Niels Lyhne poslední své zkušenosti: přesvědčení o neslučitelnosti duše. „To byl ten velký smutek, že duše jest vždycky samotna. Lži byla každá víra ve sloučení duše s duší.“ Poslední slovo pesimismu dob přechodných jest řečeno. Niels Lyhne nevěří, že svým zmařeným životem a svou zbytečnou smrtí na válečném poli někomu nebo něčemu prospěl. Umírá jako člověk zbavený všech ilusí, jako rozčarovanec z veliké životní lži. Ale přesto neumírá zbaběle. Přesto jest — krásný rys, za nějž není možno pokloniti se dost hluboko a dost vděčně jeho básníku — statečný ve smrti a ob stojí v poslední nejtěžší zkoušce. Neskloní šíje. „Naposledy, když Hjerrild pohlédl na Nielsa Lyhne, ležel a blábolil o své zbroji a o tom, že chce zemřít stoje.“

Francouzi Stendhalovi bylo pramenem vši *radosti*, že jest „jiný než ostatní“. Přesto — neklammež se — hluboký spodní proud temného pesimismu prostupuje jeho dílo; a jen logický duch klasický, jen jasná a primitivní sensualistická filosofie, odkaz staré kulturní společnosti francouzské z XVIII. století, zadržují jej v jeho úzkých březích. I jeho hlavní postavy žijí v odporu a revoltě ke vši současné společnosti, k jejímu mravu, řádu, ano i vkusu; i jejich svět jest opsán jich vlastní hrudí; i oni neuznávají nad sebou soudce; i oni jsou zároveň i básníky i diváky i posuzovateli svého dramatu; i oni ztroskotávají se ve své honbě za štěstím, jak mu rozumějí po vlastním nepopulárním vkuse a po vlastní

236 nepopulární fasoně. A také oni umírají statečně, nezlomeni, se vztýčenou hlavou a se zhrdou na bílém, myšlenkami pobledlém čele, se zhrdou k davu, který tísni se, kanibalský vítěz, pod jejich popravištěm.

Jaký dvojí krásný příklad, jehož není možno docenit!

Kde všecky ctnosti pohasly, kde nebe je temné tmou popůlnoční, tam ještě svítí poslední světlo nebeské: statečnost v zoufalství, zhrda časným úspěchem.

A od nich, věřím, rozžehnou se jednou zase všechna ostatní světla pozemská.

Poslední jasní dnové

237

Vystupují jako bubliny, tak lehcí, vzdušní, duhovým a perleťovým svitem hrající, tito poslední, jasní dnové podzimní, svítí a září chvíli jako ony, ale nehřejí právě jako ony a zapadají a rozplývají se, dříve než se naděješ, do večerních šmouh, dýmů, par a mlh.

A starci v žlutnoucích parcích, vyhřívající své ustydle kostry na odpoledním slunci, kývají za nimi moudře dlouhými, ztrpkými a uvadlými obličejí a míní s rozšafnou čítankovou moudrostí: „Jsou poslední, proto jsou tak krásní. Všecko poslední, co nemá zítřka, jest takto odříkavě krásné.“

Ale dívky, zavěšené do svých milenců, smějí se za nimi bleskem svých zoubků a míní: „Jsou první, proto jest třeba usmáti se za nimi. První z mrazivě dráždivých, první z těch, do nichž vneseme svůj vnitřní žár a oheň. Hoj, jak hřeje a pálí to uvnitř, když mráz šlehá a vítr dýchá zvnějška! Kéž celý svět promění se v jeden obrovský měch, plný větrů a mrazů! Kéž celý svět duje a duje; tím výše budou šlehati naše ohně!“

Jest podzim a svět rozstoupil se do ohromných dálek. Ano, do ohromných dálek, nekonečně, nekonečně větších než v létě, kdy slunce leželo nad zemí jako nesmírná rozčepýřená ohnivá kvočna a proměňovalo ji v jakousi nesmírnou dusnou kukaň. Bylo jako dělnice plná pospěchu, těžká, osmahlá, hmotou zaujatá dělnice; a tvrdé, drsné, barbarské byly žhavé ruce, do nichž bralo rostliny i živočichy a jimiž pudilo z nich a vyhánělo z nich všecky možnosti životní. Teď staly se skutečností, čímsi hotovým a dovršeným, a není již možno nic doplňovati ani opravovati. A tak jest to dobře.

Těchto materiálních starostí zbavila se země.

Zduchověla, a to jest tak krásné.